

Šventuoju nepaskelbto botaniko pamokslai

ROMA BONČKUTĖ

1794 m. Vyriausios Lietuvos mokyklos Vilniuje studentas, Tado Kosciuškos sukilimo dalyvis Jurgis Pabrėža (1771–1849), kad pasislėptų nuo žiaurių rusų bausmių, pasitraukė į Žemaitiją ir įstojo į Žemaičių vyskupijos seminariją Varniuose. 1796 m. išventintas į kunigus buvo paskirtas vikaru į Šiluvą, o 1798 m. – Raudėnų parapijos administratoriumi. Yra išlikęs pamokslas, sakytas naujojo paskyrimo į aukštas ir svarbias pareigas proga, kuris rodo, kad Pabrėža kalbėjimo dovana buvo greičiausiai paveldėjęs, o ne įgijęs per ilgus praktikos metus. Kaip rodo Raudėnų laikotarpiu užrašyti ryžtai, savotiški asmenybės tapatumo kaitos būdai, daug pastangų jam reikėjo ne tik pakeisti prioritetus: botaniką atidėti, teologija domėtis, bet ir ramdyti vitališką prigimtį. Ryžtuose ir pamoksluose atsispindi, kokiomis praktikomis jis save kreipė askezėn, kokius patarimus teikė žmonėms, kad šie gyventų geriau. Dėl pamokslų utilitarinio pobūdžio, dėl nuoširdumo ir gebėjimo jausti adresatą, Pabrėža tapo populiariausiu ir produktyviausiu XVIII–XIX a. pamokslininku, Žemaitijoje kalbama – šventuoju. Apie tai liudytų ir mano patirtis. Apie 1970 m. močiutė Barbora Stroputė-Bončkienė Kartenoje vesdamasi anūkus pro altarištos (1807–1817) Pabrėžos namus pasakė: „Šita Pabriežas numalis“. Ką dar sakė, nepamenu, bet pasakytų žodžių

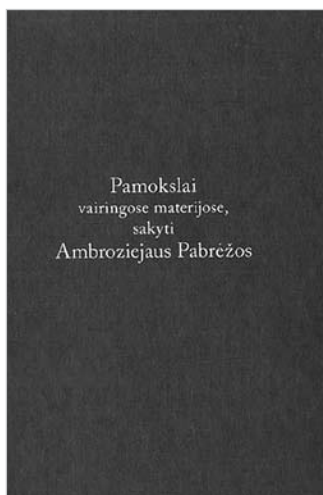
intonacija, matyt, buvo tokia ypatinga, kad lydi mane visą gyvenimą. O juk močiutės tėvai jau negirdėjo Pabrėžos Kartenos bažnyčioje. Bet garsas apie šventąjį altarištą, vėliau vienuolį pranciškona, ilgai išliko ne tik Kartenos parapijoje.

Ir nors nūdienos karteniškiei nesugebėjo išsaugoti paties Pabrėžos sunkiomis pastangomis statytos altarištos (žr. Viktoras Gidžiūnas, *Jurgis Ambroziejus Pabrėža (1771–1849)*, Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1993, p. 32–43), Aurelijos Gritėnienės ir Ritos Šepetytės dėka pirmą kartą paskelbtas vienas iš daugelio Pabrėžos lietuviškai-žemaitiškai rašytų pamokslų rinkinys *Pamokslai vairingose materijose, sakyti Ambroziejaus Pabrėžos* (toliau – PVM) yra puiki dovana visiems jo gerbėjams, šiais metais minintiems autorius 250-ąsias gimimo metines.

Knygoje paskelbti visi šiaandien Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje saugomo rankraščio *PAMOKSLAY Wairingosy Materijosy At rožniu wyitu, iwayriusy laykusy Sakity par Kónyga Ambroziejó Pabrėža Tercyjorió Zokana Swęta Tiewa Prąčžyszkaus* lietuviški tekstai, iš kurių keturi nėra Pabrėžos. Kodėl nebuvo įtrauktas lenkiškai, o pabaigoje lietuviškai rašytas A. Januškevičiaus pamokslas, kiti lenkiškai ir lotyniškai rašyti tekstai, rengėjai nepaaiškino.

PVM sudaro Šepetytės pratarmė (p. 7–8), Remigijaus Oželio straipsnis „Kristocentrizmas kun. Jurgio Ambroziejaus Pabrėžos pamokslų rinkinyje „Pamokslai vairingose materijose“ (p. 9–35), Šepetytės straipsnis „Pamokslai vairingose materijose“ kalbos ypatybės“ (p. 36–61), pamokslų tekstų faksimilės (p. 63–70) ir perrašai su tekstologiniais komentarais (p. 71–790), rankraščio aprašas (p. 791–798), parengimo ir rodyklių sudarymo principai (p. 799–800), šaltinyje esančių asmenvardžių (p. 801–809) ir vietovardžių (p. 810–815) rodyklės. Didžiulis leidinio privalumas – pridėtas DVD su suskaitmenintu rankraščiu. Čia tyrėjai galės susipažinti su pilnu rinkiniu, pasitikrinti, pavyzdžiui, Pabrėžos rašybą, žodžių kėlimą, kurie perraše neišlaikyti. Vis dėlto tarp perrašo ir originalo nėra daug skirtumų. Rengėjos stengėsi išlaikyti originalo teksto kompoziciją, perteikti autoriaus paliktus tarpus nuorodoms, paBRAUKIMUS ir kt.

Pamokslų rinkinys prasideda tekstu „Paógynymy Pyrm prasydiejyma Processyjsy i prawodyjeczios Atpóskus Jubileusza Dydzioy i Bażniczy Mosiedy, sakits tojy wyitoy, nóu kórios prasydiejy Jprawodyjymy. – Metusy 1826. Menesie Rógsiejy Dyino 28“, kuriuo raginama pasirošti Jubilejui, paaiškinama jo esmė, tikslai, ir tai galime laikyti įvadu į pamokslų rinkinį. Rinkinio p. 295 tekstas pavadintas „Ožbaga Pamokslu apy Deszimti Dyiwa Prisakimus. Sakita Kretingoy laykó Dydzioy Jubileusza. Metusy 1826“, o toliau p. 303 praside-

PAMOKSLAI VAIRINGOSE
MATERIJOSE, SAKYTI
AMBROZIEJAUS
PABRĖŽOS,
parengė Rita Šepetytė,
rankraščių šifravo Aurelija
Gritėnienė ir Rita Šepetytė,
Vilnius: Lietuvių kalbos
institutas, 2020, 816 p.

Dailininkas Rokas Gelažius

da lenkiškai ir pabaigoje lietuviškai rašytas Švėkšnos (kur Pabrėža neretai buvo kviečiamas pamokslauti) klebono Januškevičiaus iškilmų pabaigai skirtas pamokslas „Pożegnanie“ („Atsisveikinimas“). Kaip rodo šie pamokslai, rinkinys greičiausiai buvo pradėtas sudaryti kaip Jubiliejiniams metams skirtų pamokslų rinkinys. Šepetytė atkreipė dėmesį, kad 1826 m., kai ir buvo paskelbti Didžiojo jubiliejaus metai, pamokslų yra daugiausia – 12 (p. 8). Be to, p. 1–302 iš 17 Pabrėžos pamokslų 8 yra datuoti 1826 m., o du – 1825 ir 1827 m., t. y. kai jau Jubiliejiniai metai buvo paskelbti ir tuoj po jų. Tačiau čia yra ir senesnių pamokslų, kurie tiko Jubiliejaus proga sakytų pamokslų tematikai. Beveik visi pamokslai autoriaus datuoti, o nedatuotų pamokslų parašymo laiką rengėjos nurodė remdamasis Giedriaus Subačiaus tyrimais („Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos žemaičių kalba“, in: *Lietuvių Atgimimo istorijos studijos*, t. 8, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996, p. 10–113; *Žemaičių bendrinės kalbos idėjos: XIX amžiaus pradžia*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998): 1799, 1812, 1810–1822, 1823 ir 1824 m. Vieno pamokslo data – 1830 m. Vadinasi, pirmoji rinkinio dalis (p. 1–310) sudaryta ne anksčiau kaip 1830 m. Antroje rinkinio dalyje (p. 311–788) yra 4 pamokslai, skirti Jubiliejiniams metams ir pažymėti 1826 m., o vienas – 1827 m., sakytas Prūsijos lietuviams katalikams Drangauskinėje. PVM įvadinio straipsnio autorius, sutelkęs dėmesį į pamokslų kristologinį turinį, neaptarė rinkinio pobūdžio. Kadangi rengėjos išlaikė originalią pamokslų rinkinio struktūrą, įvade skaitytojui vertėjo paaiškinti rinkinio ne chronologinį, o tematinį medžiagos išdėstymo principą, loginį nuoseklumą ir pan., nes ne žinovui jis sunkiai suprantamas. Oželis, būdamas teologas, galėjo atkreipti dėmesį į rinkinyje esančius kun. Baltramiejaus Tiškevičiaus du (p. 563–571, 606–612) bei kun. Kaliksto Kasakauskio (p. 593–605, 632–642) pamokslus. Nes skaitytojui įdomu, kuo, pavyzdžiui, skyrėsi jų pamokslai nuo Pabrėžos. Buvo galima atkreipti dėmesį į gana sudėtingą Pabrėžos pamokslų kompoziciją, su neįprastais pavadinimais, pavyzdžiui: „Atskiris Pyrms“, „Padieiyms Pyrms“ (p. 81), „Ózsystanawyjyms Pyrms“ (p. 91), „Parskiris Pyrmasis“ (p. 226). Pabrėžos pamokslai ne tik struktūruoti, bet ir labai ilgi. O Oželiui vis tiek atrodė, kad jie parašyti pagal „šiuolaikinius homiletikos reikalavimus“ (p. 12). Oželis, sekdamas pirmtakais, rašo, kad Pabrėža „ištisai pasirašydavo visus savo pamokslus“ (p. 14), tačiau leidinio rankraščio apraše randame, kad kai kurie „tekstai nėra baigti“ (p. 794). Vis dėlto galima pastebėti, kad Oželis, atrodo, paseks Gi-

džiūno pėdomis, nes pamokslais susidomėjo, kaip galima spręsti iš naujai publikuoto straipsnio „Mariologija kunigo Jurgio Ambroziejaus Pabrėžos pamoksluose“ (*Logos*, 2021, nr. 106, p. 200–207).

Pamokslų tekstai parengti kvalifikuotai, nes abi tekstų rengėjos – ilgametės Pabrėžos tekstų tyrėjos, kartu su kitais rengusios spaudai svarbiausią jo veiklą *Tayslós Augumyynis* (1848), paskelbtą nuo rankraščio parašymo pradžios praėjus 175 metams. Be to, rengėjos pasitelkė kitų savo srities specialistų, kurie konsultavo, rašė recenzijas – Oną Aleknavičienę, Birutę Jasiūnaitę ir Giedrių Subačių.

Šepetytė straipsnyje „Pamokslų vairingose materijose“ kalbos ypatybės“, remdamasi Subačiaus tyrimais, aptaria gana įvairuojančią pamokslų (1799–1831) kalbą, dėmesį sutelkdama į rašybą, fonetiką, kirčiavimą, morfologiją ir leksiką. Šepetytė plačiau aptarė ryprūsių lietuviams katalikams skirto pamokslo kalbą (p. 57–61) „Pamokslas Apey labay dydzia Gyluky to, katras atsyrandasy Bażnicziy Rimyszkay-Katalykyszkoy. saktas Drangauskiniey Prususy čiesó Dydziaje Jubileusza Metusy 1827. Mienesiey Bierzely Dienoy 29“. Kaip ir Subačius, ji nurodė, kad šis pamokslas „užrašytas visiškai kitokia rašyba, skiriasi nuo kitų taip pat ir morfologiškai bei leksiškai“, be to, ir pačiame pamoksle esti įvairavimo (p. 57). Šepetytė, kaip ir Subačius, pastebi, kad tai galėtų būti Prūsijos katalikiškų leidinių įtaka, bet nustatyti kokių, nespėjo.

Pabrėža, siekdamas būti suprastas Tilžės apskrities lietuvių katalikų tekste pavartojo nemažai regionalizmų. Pažvelgę į Kretingos vienuolyno bibliotekos knygų sąrašą matome, kad į jį įtrauktas Jono Jaskaudo *Krikščioniškas katalikiškas katekizmas* (1770) ir *Prastas pamokslas* (1797). Palyginusi šių leidinių kalbą su pamokslo Prūsijos katalikams raiška pastebėjau, kad Pabrėža rėmėsi Jaskaudo leidiniais. Tačiau aptikau ir protestantų Biblijai būdingos raiškos. Svarbu pastebėti, kad kai kurią Prūsijos leidiniams būdingą leksiką jis pavartojo ir žemaičiams sakytuose pamoksluose. Tad Pabrėžos lietuviškos raiškos šaltiniai rodo, kad jis nevengė lietuvių kalbos mokytis iš Prūsijos protestantiškosios raštijos, taip pratino adresatą prie daugiasluoksnio teksto, rengė žemaičius modernesnių tekstų supratimui.

Trumpai tariant, Pabrėžos pamokslų rinkinio rengėjai padarė, ką galėjo per jiems skirtą laiką, o mes, nekreipdami dėmesio į laikmečio madas, sutelkime dėmesį į vis dar nepaskelbto šventuoju pamokslus, kur rasime ir patarimų, ir nusiramino. ☒